

Відгук

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

ПОМЕТУН Олени Іванівни

про дисертацію

ІГНАТЕНКО Наталії Віталіївни

«ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

В ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991 – 2020 рр.)»

на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

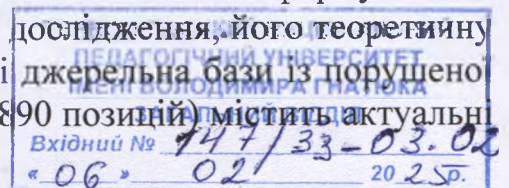
Аналіз дисертації Ігнатенко Наталії Віталіївни на тему «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)» та основних публікацій авторки дав змогу зробити висновки щодо актуальності теми дослідження, його наукової новизни, обґрунтованості основних положень роботи, цінності теоретичних та практичних результатів, а також констатувати відсутність порушень академічної доброчесності.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Сучасна історична освіта в Україні перебуває у процесі модернізації, що вимагає перегляду теоретико-методологічних підходів до викладання історії в школі. В умовах глобалізаційних викликів, зростання суспільного запиту на конструктивно-критичне осмислення історичного досвіду поколінь і формування національної ідентичності громадян України особливо важливим є вдосконалення змісту, методів і форм навчання історії.

З часу здобуття незалежності Україна пройшла складний шлях трансформацій, які знайшли відображення в освітній сфері, зокрема у викладанні історії. Вивчення політичних, соціокультурних та науково-педагогічних детермінант розвитку теорії та методики навчання історії є необхідним для осмислення освітніх реформ, сучасного запровадження інноваційних практик та забезпечення наступності прогресивних наукових ідей. Дослідження особливостей і тенденцій розвитку історичної освіти в період 1991 – 2020 рр. сприяє кращому розумінню етапів становлення сучасної вітчизняної педагогічної науки, формує основу для її подальшого вдосконалення та відповідає стратегічним пріоритетам розвитку освіти в Україні, що зумовлює актуальність обраної наукової проблеми.

Дослідження виконано відповідно до плану комплексних програм науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх педагогічних та керівних кадрів до інноваційної діяльності в закладах освіти» (номер державної реєстрації 0120U101844).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Н. В. Ігнатенко на належному науковому рівні обґрунтувала вибір теми, коректно визначила та сформулювала мету й завдання наукової роботи, об'єкт, предмет дослідження, його теоретичну і практичну цінність. Величезна історіографічна і джерельна база із порушеної наукової проблеми, опрацьована дисертанткою, (890 позицій) містить актуальні

наукові праці сучасних авторів, нормативно-правові акти вищих органів влади та управління з питань розвитку освіти в Україні, навчально-методичні, нарративні й інтерпретаційні публікації, а також інтернет-ресурси, де розміщено нормативно-правові документи та інші матеріали з проблем розвитку освіти в Україні. Визначення і дослідження взаємозалежності між розвитком державної політики України в галузі освіти й особливостями перебігу трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в школі дало змогу дисертантці одержати вагомий науковий результат і зробити обґрунтовані переконливі висновки й рекомендації.

Варто відзначити ретельно розроблену методологічну основу, що забезпечує всебічність і наукову обґрунтованість проведеного дослідження. Використання широкого комплексу теоретичних та емпіричних методів сприяє досягненню поставлених цілей і дозволяє глибоко вивчити проблему. Застосування аналітичного, історичного, системно-структурного підходів у поєднанні з емпіричними методами (спостереження, опитування, анкетування) забезпечує комплексність дослідження, що дозволяє врахувати як теоретичні аспекти, так і реальний стан навчання історії. Використання соціологічних та статистичних методів додає дослідженню практичної цінності та дозволяє оцінити впровадження інновацій з позиції фахівців у галузі дидактики та педагогів-практиків. Методологічний блок є сильним аспектом дослідження, що забезпечує наукову достовірність і комплексність отриманих результатів. Використання широкого спектра методів дозволяє створити цілісну картину трансформацій у теорії та методиці навчання історії в ЗЗСО упродовж 1999 – 2020 рр.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації.

Рецензоване дисертаційне дослідження демонструє високий рівень наукової новизни та значну теоретичну цінність, які ґрунтуються на всебічному аналізі трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в Україні протягом 1991 – 2020 рр. Уперше здійснено джерелознавчий та історіографічний аналіз проблеми розвитку історичної освіти, що охоплює значний масив нормативно-правових документів, матеріалів ЗМІ, інтернет-ресурсів, а також емпіричні дані. Важливим є введення до наукового обігу маловідомих документів і навчально-методичних матеріалів, що значно розширює джерельну базу дослідження, доповнюють та увиразнюють розуміння історико-педагогічного процесу обраного для вивчення періоду.

Простежена дисертанткою взаємозалежність між державною політикою, викликами часу (глобалізація, пандемія, європейська інтеграція України, анексія територій) та змінами в теорії та методиці навчання історії дозволяє аналізувати освітні трансформації в ширшому соціокультурному контексті, що репрезентує обрану наукову проблематику багатоаспектно. Вдало висвітлено взаємозв'язок між педагогічною наукою та шкільною практикою, зокрема в умовах парадигмальних змін.

Варто відзначити високий теоретичний рівень рецензованої роботи. Авторкою систематизовано та уточнено понятійно-категорійний апарат, що використовується для аналізу змін у теорії та методиці викладання історії в ЗЗСО. У дисертації схарактеризовано теоретико-методологічні засади аналізу трансформацій у навчанні історії як складного процесу зміни галузевої

парадигми та запропоновано оригінальну дефініцію концепту «трансформації в системі освіти», що враховує ендogenous та екзогенні чинники.

Обґрунтована в дослідженні періодизація генези теорії та методики навчання історії є важливим внеском у педагогічну науку. Виділення концептуального (1991 – 2017 рр.) та реформаційного (2017 – 2020 рр.) періодів з деталізацією їхнього змісту дозволяє простежити еволюцію освітніх змін у теорії та методиці шкільної історичної освіти у взаємозв'язку із соціальними і політичними змінами в українському суспільстві.

У дисертації висвітлено в історичній ретроспективі особливості становлення, чинники і тенденції розвитку змісту, методів та організаційних форм навчання історії як передумови та результат інституційного розвитку вітчизняної теорії та методики навчання історії в школі, а також погляди українських учених на трансформацію змісту, методів, засобів і форм навчання історії в школі впродовж 1991 – 2020 рр. На цій основі авторкою констатовано взаємозумовленість / оригінальність репродукованих теорією та методикою навчання історії в школі підходів до реформування галузі на різних етапах змін.

Оригінальне експертне оцінювання ефективності трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в школі упродовж 1991 – 2020 рр., здійснене дисертанткою, дало змогу узагальнити здобутки автентичної української методичної думки у контексті розв'язання актуальних проблем сучасної теорії та практики навчання історії.

Досить значною є практична цінність дослідження. Розроблені автором спеціальні курси, методичні посібники та навчальні програми не лише вдосконалюють підготовку студентів і підвищення кваліфікації вчителів історії, але й сприяють підвищенню їхньої професійної компетентності. Практичні напрацювання можуть стати базою для подальшої модернізації навчально-методичного забезпечення історичної освіти в ЗЗСО. Про практичну значущість дослідження свідчить і його широке впровадження, а також апробація результатів, здійснена Н. В. Ігнатенко.

У цілому аналіз структури й змісту дисертаційної роботи й основних публікацій Наталії Віталіївни Ігнатенко свідчить про наукову зрілість авторки та високий рівень обізнаності в обраній темі.

Характеристика структури й змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею, що складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури і додатків. Висновки до розділів і загальні висновки розкривають особливості наукової розвідки, увиразнюють зміст поставлених авторкою завдань і не викликають заперечень. Вибудована структура роботи дозволила дослідниці переконливо обґрунтувати отримані результати й сформульовані висновки та окреслити перспективні напрями подальшого розвитку теорії та методики навчання історії в ЗЗСО України.

У вступі подано загальну характеристику дисертації, зокрема обґрунтовано актуальність, вказано об'єкт, предмет, окреслено джерельну базу, визначено мету й завдання наукової праці, перераховано методи дослідження, висвітлено наукову новизну роботи, її теоретичне значення і практичну цінність, а також подано інформацію про апробацію отриманих авторкою результатів.

У першому розділі Н. В. Ігнатенко ґрунтовно проаналізувала історіографічну і джерельну базу із порушеної наукової проблеми, обґрунтувала методологію дослідження, уточнила зміст його базових понять. Відзначимо, що класифікація праць: інтерпретаційного характеру та проблемно-тематичних студій - вказує на глибоке опрацювання історіографії. Аналіз і систематизація нормативно-правових документів та навчально-методичних публікацій дали змогу уникнути упередженості в інтерпретації висвітлених у дисертації фактів та подій, що сприяло об'єктивності сформульованих у ньому висновків. Позитивним моментом роботи вважаємо уточнення низки висхідних понять, якими оперує дослідниця («трансформація», «модернізація», «модифікація», «реформа», «реформування») та з'ясування сутнісних характеристик концепту «трансформаційні процеси в системі освіти», якому запропоновано власне визначення. Водночас авторка акцентує увагу на принципах історизму, об'єктивності, цілісності та системності, що свідчить про ретельне обґрунтування підходів до коректного тлумачення засадничих принципів роботи, а використання різноманітних методів наукового пошуку (ретроспективний, порівняльний, перспективний аналіз тощо) робить дослідження багатовимірним.

Другий розділ роботи містить ґрунтовний історико-ретроспективний аналіз державної освітньої політики в Україні 1991 – 2020 рр. як багатовекторної підсистеми загальнодержавної політики, основне призначення якої полягає в організації науково-методичного та нормативно-процесуального супроводу стратегій розвитку освітніх систем держави. Авторка детально висвітлює освітні реформи, трансформаційні процеси та ключові тенденції розвитку шкільної історичної освіти. Для подання матеріалу дисертанткою властиві високий рівень аналітичності, чітка структура та глибоке розуміння предмета. У визначених хронологічних межах Н. В. Ігнатенко виокремлює чотири періоди розвитку освіти в Україні загалом (перехідний, нормотворчий, контроверсійний, реформаційний), що демонструє послідовність змін в освітній системі, а також виокремлює п'ять етапів (1991 – 1996 рр.; 1996 – 2005 рр.; 2005 – 2010 рр.; 2010 – 2014 рр.; 2014 – 2020 рр.), кожен з яких ідентифіковано як самодостатню модель ретрансляції механізмів упровадження ключових ідеологічних принципів очільників виконавчої влади та призначених ними реформаторів освіти. Здобувачка покроково висвітлює важливу тему розвитку шкільної історичної освіти в Україні в контексті соціально-культурних змін з урахуванням методологічної основи, використовуючи інструменти ретроспективного аналізу і системного підходу, що забезпечує наукову коректність отриманих результатів.

У третьому та четвертому розділах роботи авторкою розроблено й детально обґрунтовано періодизацію розвитку вітчизняної теорії та методики навчання історії в школі в контексті парадигмальних змін науково-педагогічних ідей та освітніх практик, виокремлено *концептуальний* (що об'єднав перехідний 1991 – 1996 рр., нормотворчий 1996 – 2010 рр., контроверсійний 2010 – 2017 рр. періоди розвитку державної політики України в галузі освіти) та *реформаційний* (2017 – 2020 рр.) періоди. Такий підхід дозволив простежити динаміку змін та взаємозв'язок освітніх і політичних процесів упродовж

кожного з окреслених періодів, актуальні для зазначених хронологічних зрізів завдання, реалізацію яких ускладнювали зовнішні (позагалузеві, неосвітні) фактори – пострадянські інтенції, «народження» нової української свідомості, вектори провладного курсу, глобалізаційні тенденції, воєнні дії та пандемія.

У третьому розділі детально висвітлено особливості трансформації теорії та методики навчання історії: від активного оновлення в 1991 – 1996 рр. до поступового збагачення методів у період 1996 – 2010 рр. і їхнього подальшого уповільнення в 2010 – 2017 рр. Авторка аргументовано пояснює об'єднання перехідного, нормотворчого, контрверсійного та реформаційного періодів розвитку освіти загалом у концептуальний період розвитку теорії та методики навчання історії в школі тим, що саме упродовж концептуального періоду відбулися відхід від усталених у радянський період констант, відмова від догматичного підходу до вивчення історії в школі, а також було розроблено низку відповідних нормативно-правових актів, ураховано вимоги часу та сформовано засади вивчення історії як навчальної дисципліни в ЗЗСО. Це демонструє об'єктивний підхід дисертантки до аналізу як позитивних, так і проблемних моментів розвитку галузі.

Четвертий розділ дослідження представляє всебічний аналіз змін у теорії та методиці викладання історії в контексті реформи «Нова українська школа». Авторка демонструє глибоке розуміння як світових тенденцій в освіті, так і їхньої інтеграції в українське освітнє середовище. Особливу увагу варто звернути на інтегративну стратегію побудови предметного поля історичної освіти, яка дозволила подолати вузькопредметні підходи та сприяла гармонізації гуманітарного і соціального аспектів знання в рамках однієї освітньої галузі. Цей підхід дав можливість оновити методологію навчання історії, акцентуючи на компетентнісному навчанні, яке поєднує знання, уміння, навички, цінності та здатність учня/учениці до соціалізації в сучасному суспільстві. Водночас дисертантка переконливо демонструє важливість особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до вивчення історії в школі, які уможливають створення освітнього середовища, що відповідає індивідуальним потребам учнів та сприяє активному здобуттю компетентностей, розвитку наскрізних умінь і здатності до самостійного вирішення проблем.

У п'ятому розділі дослідження подано результати аналізу стану відображення трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в школі в навчально-методичній літературі та експертного оцінювання ефективності трансформацій у теорії та методиці навчання історії в школі. Н. В. Ігнатенко розглядає масив джерел щодо трансформаційних процесів у період 1991–2020 рр. крізь призму політичних, соціокультурних і науково-методичних факторів, акцентуючи увагу на їхній вплив на формування сучасної моделі шкільної історичної освіти. Авторка переконливо доводить, що еволюція змісту та методики історичної освіти поєднувала утвердження національного наративу з адаптацією до світових тенденцій.

Окремої уваги заслуговує методологія експертного оцінювання, проведеного у два етапи, що дозволило врахувати погляди ключових стейкхолдерів – науковців, викладачів-методистів, освітніх менеджерів. Репрезентативність аналізу забезпечило використання методу «Шара» для

формування експертної групи, вдало сформульовані і глибоко пропрацьовані результати інтерв'ю та опитувань. Результати цього етапу дослідження засвідчують, що хоча реформи й сприяли модернізації змісту історичної освіти, вони не завжди відповідали темпам науково-технічного прогресу й актуальним соціальним запитам. Загалом, п'ятий розділ є вдалою спробою синтезувати минулий досвід реформ з перспективами подальшого розвитку. Його практична значущість полягає і у сформульованих авторкою рекомендаціях щодо створення умов для подальшої ефективної трансформації галузі: визначення аксіологічних орієнтирів, забезпечення доступу до сучасних технологій, розвитку академічної автономії та покращення комунікації між ключовими учасниками освітнього процесу, що демонструє не лише високий рівень аналітичної роботи, але й здатність автора критично оцінювати ефективність освітніх змін та пропонувати реальні шляхи їхньої оптимізації.

Глибокий і системний аналіз проблеми дослідження дав можливість здобувачці сформулювати переконливі висновки, що відповідають поставленій меті та задекларованим завданням дослідження.

Зміст та оформлення наукової роботи відповідає вимогам до дисертацій на присудження наукового ступеня доктора наук.

Таким чином дисертаційне дослідження Н. В. Ігнатенко «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)» є завершеним самостійним дослідженням загальнонаціонального значення.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Результати наукового пошуку Н. В. Ігнатенко належним чином апробовано на університетських семінарах, міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, висвітлено у достатній кількості публікацій у фахових та інших виданнях, зокрема дисертантка є авторкою 23 наукових статей (3 статей у наукових періодичних виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus і Web of Science, 20 статей у наукових фахових виданнях України), одного навчально-методичного посібника, 18 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій; 6 публікацій, які додатково відображають результати дисертації.

Зміст та кількість друкований праць відповідає вимогам МОН України до робіт такого типу та дають здобувачці право публічного захисту результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та відомості про відсутність порушень академічної доброчесності. За змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертація і реферат відповідають чинним вимогам до робіт такого типу. Основні положення реферату й дисертації ідентичні. Порушення академічної доброчесності в дисертації не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Наталії Ігнатенко «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)», відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження та побажання до змісту роботи:

1. Авторка розглядає трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі крізь призму та в контексті світових тенденцій

загальноосвітніх змін (п. 4.1), що дало змогу простежити низку закономірностей у процесі формування інноваційної теорії освітньої сфери України. Проте, робота могла б виграти від аналізу трансформацій у навчанні історії в інших країнах (Ізраїль, Польща, досвід яких цінний у контексті національного соціотворення), що сприяло б глибшому розумінню місця України в європейському освітньому просторі, простежити закономірності побудови системи національної історичної освіти та її значення для розвитку економіки та людського потенціалу.

2. У дослідженні спостерігається деяка плутанина щодо понять «період» і «етап». Так хронологічні рамки дослідження названі «періодом», який своєю чергою розділяється на «два періоди». Далі пропонуються етапи розвитку досліджуваного феномена, які не співпадають з визначеними періодами. Хоча в науковій історіографії період – це часові межі розвитку явища/процесу, а етап – вміст цього розвитку, отже період складається з кількох якісно відмінних етапів.

На нашу думку, саме пропоновані авторкою етапи розвитку досліджуваного нею феномена є переконливими і обґрунтованими.

3. У дисертації авторка детально аналізує наукові праці, освітні нормативно-правові та навчально-методичні документи, методичні публікації, електронні ресурси, що дозволяє сформувати комплексне уявлення про трансформації в теорії та методиці навчання історії в школі. Водночас, на нашу думку, варто було б більше уваги звернути на підручники як джерела для аналізу генези навчально-методичного комплексу з історії, форм та методів навчання предмета в ЗЗСО. Також варто було використовувати доступні сьогодні педагогічній спільноті матеріали для вчителів, розміщені на онлайн-платформах: «На урок», «Всеосвіта», EdEra, EdCamp та ін, у яких наявні ґрунтовні методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу загалом та з громадянської та історичної освітньої галузі зокрема.

4. Позитивним моментом у роботі є розроблене та проведене експертне оцінювання ефективності трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.). Проте вважаємо, що до складу фокус-груп варто було б долучити учителів-практиків (експертів сертифікації, учителів-методистів), думка яких доповнить спектр тенденцій розвитку об'єкта дослідження, допоможе діагностувати проблемні моменти та перспективи розвитку описаної царини, узагальнить здобутки української методичної думки та їхнє значення для вирішення актуальних проблем сучасної теорії і практики навчання історії в ЗЗСО.

5. Оскільки текст праці містить дійсно глибокий аналіз трансформаційних явищ в теорії й методиці навчання історії, практичну значущість дисертаційного дослідження, на нашу думку, підвищили би рекомендації щодо актуальних напрямів перетворень у шкільній історичній освіті та шляхів їх реалізації. Такий зв'язок теорії з практикою є дійсно важливим для удосконалення навчання історії.

6. Текст подекуди перевантажений складними конструкціями, які важко сприймати читачеві. Доцільно було б спростити формулювання без

втрати змісту. Трапляються в дисертації також граматичні та стилістичні помилки.

Проте зазначені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку результатів представленої дисертаційної роботи і не применшують її актуальність, значимість та перспективність.

Висновок про відповідність докторської дисертації вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук». Підсумовуючи вище окреслене, констатуємо, що дисертація «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)», є самостійним і завершеним дослідженням, яке за рівнем наукової новизни і практичного значення відповідає вимогам «Порядку присудження наукового ступеня доктора наук» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 р., а її авторка, Ігнатенко Наталія Віталіївна, заслуговує на присудження ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Олена ПОМЕТУН

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
СТВЕРДЖУЮ

Завідуючий відділом кадрів
Інституту педагогіки НАПН України

O. Pometun

Ukrainian signature